

DR. BARNÓCZKI PÉTER*

A hitelintézetek mint jogi személyek büntetőjogi felelősségének kialakulása

I.

Bevezető

A jogi személyek létezése, illetve cselekvőképessége nagyon régóta kérdések sokaságát vetette fel a jogtudomány fejlődése körében. Különböző társaságok és testületek a civilizált társadalmak megjelenésével már léteztek, ha nem is olyan formában, mint ma.

Az embereknek már igen korán jelentkezett igénye arra, hogy másokkal együttműködve végezzenek különböző tevékenységeket. Maga a társadalmak által megteremtett jogi egység, az állam, illetve kisebb egységekben a városok (melyek esetleg szintén rendelkeztek teljes vagy korlátozott autonómiával), szintén egyfajta jogi személynek tekinthetők.

Mindezek fényében sajátos helyzet adódik, ha egy természetes személyek által létrehozott és irányított, külső megjelenési formájában azonban jogi személyként működő szervezet tevékenysége bűncselekmény gyanúját veti fel. Azért érdekes ez, mert a klasszikus büntetőjogi intézkedések és büntetések nem alkalmazhatóak úgy, mint a természetes személyek esetében.

Ma már a jogállamiság egyik fontos elvárásának tekinthető a jogi személyek valamilyen módon történő büntetőjogi felelősségre vonásának lehetősége. Ez persze nem volt mindig így. A történelem folyamán a különböző korokban nem egyszer az is kérdéses volt, hogy testületek, vagy társaságok függetleníthetők-e egyáltalán az őket alkotó természetes személyektől, illetve azok cselekedeteitől.

Az ilyen testületi formák közé tartoztak a hitelintézetek kezdetleges formái is, melyek később a gazdasági-pénzügyi világ legfontosabb résztvevőivé váltak, és évszázadok óta meghatározó elemei annak. A hitelintézetek is jogi személyek, ezáltal az ő esetükben is felmerül a jogalanyiség kérdése. A jogi személyiséggel rendelkező szervezeteknek lehetőségük van a jog világában olyan résztvevőként jelen lenni, mint a természetes személyeknek. Ha jobban megvizsgáljuk ezt a kérdést, akkor viszont

láthatjuk, hogy ez a jogalanyiség mégsem tekinthető ugyanolyannak, mint a természetes személyek esetében. Még a magánjog világában sem, pedig ott áll a legközelebb egymáshoz a két személyiségi forma jogi megítélése.¹

Abban az esetben pedig, ha a közjog oldaláról nézzük, még kevésbé eshet azonos tekintet alá a jogi személy a természetes személlyel. A büntetőjog világában a jogi személyt semmiképpen sem lehet úgy tekinteni egy büntetőeljárás során, mint egy természetes személyt. Ugyanakkor viszont tevékenysége és léte során a jogi személy is kötődhet bűncselekményekhez, vagy akár ő maga is elkövethet bűncselekményt, vagy ahhoz segítséget nyújthat. Természetesen nem elvonatkoztatva az őt alkotó természetes személyektől. Mivel viszont a jog a jogi személyt a jogok és kötelezettségek alanyának tekinti, ezért az ő büntetőjogi felelőssége is megállapítható lehet. Ez közvetett módon fogalmazódik meg a jogszabályokban, így nem sérti annak az elvét, hogy a büntetőeljárás alanya természetes személy lehet.²

Nem véletlen annak lehetősége, hogy a modern jogállamok számára elvárassá nőtte ki magát, hogy lehetőség nyíljon a jogi személyek büntetőjogi felelősségének megállapítására. A kérdés csupán az, hogy milyen módon lehet ezt realizálni, hiszen a fent említettek alapján nem kezelhető ugyanúgy egy büntetőeljárás során a jogi személy, mint a természetes személyek.

A történelmi korok, és a fejlődés folyamán a jogi személyek büntető jogalanyisége is több utat járt be, általában a jogrendszerekhez, jogi hagyományokhoz köthetően változott, alakult, és jutott el végül ahhoz a formához, amit ma a joggyakorlat és a jogszabályok magukénak vallanak.

¹ Nem lehet pl. családügyi jogviszonyok részese egy jogi személy.

² Kamarás Péter: Jogi személy a büntetőeljárás keretében. Ügyvédek Lapja, XLVIII. évf. 1. szám. (34–37. o.)

* doktorandusz hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar

II.

A jogi személyek – különös tekintettel a bankok – kialakulásának és büntetőjogi felelősségük megformálódásának történelmi lépcsői az ókorban és a középkorban

A bankok mai modern formájukhoz leginkább hasonlító rendszerben a középkori itáliai pénzváltók világában jelentek meg. Ebben az esetben a bank szó eredete is innen származtatható, méghozzá az olasz „banco”³, asztal jelentésű szóból, mivel a pénzváltók az akkori piactereken munkaeszközként tekintettek az ott felállított asztalra. E mellett a szó eredetét tekintve egy másik megközelítés is fellelhető, ez pedig a német „banck” szót tekinti a kiindulópontnak, melynek olasz megfelelője a „monte” szó, ami angolul a „mound”, vagy „store” szóval egyezik, amely utóbbi esetben egy olyan tároló helyet jelent, ahol a dolgokat későbbi felhasználás végett raktározzák.⁴ Ez utóbbi ugyan kicsit erőltettnek tűnik, mégsem hagyható figyelmen kívül, ugyanis ha visszatekintünk, láthatjuk, hogy a középkori Itália előtti időkben a banki funkciókat ez a tevékenység testesítette meg elsődlegesen.

II. 1. Az ókori történelmi lépcsők

A pénz keletkezésével (mint az már a bevezető gondolatokban előkerült) kialakultak a fejlett – leginkább dél-európai – területeken a bankok, illetve azok kezdeményei. Az első bankok ősei már az ókorban jelentek meg. Ezeket persze nem úgy kell felfogni, mint a ma létező pénzintézeteket és bankokat. Ezek természetesen még messze nem voltak jogi személyeknek tekinthetőek, és nem is tekintették annak őket.

Az ókori keleten (Babilon) először magánbetétként a gabona jelent meg. Ezeket királyi raktárházakban, templomokban őrizték. Itt megfigyelhető az elsődlegesnek tekintett őrzési-raktározási funkció, mivel a cél először az volt, hogy itt biztonságban, egy helyen kerüljön tárolásra a termés. E nagymértékű tárolás, raktározás folytán a kezelésre jogosultak, illetve maga a közösség, bizonyos részben így kölcsönügyletek lefolytatására is képessé vált. Így, mint afféle hitelnyújtás-ként megjelent a banki tevékenység.

³ „panca”, latinul bancus.

⁴ Simon István: A bank meghatározása. Gondolatok a jogi fogalomalkotásról Lord Atkin és Lord Denning bankjogi ítéletei ügyében. 10 éves a doktori képzés az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A 2003. április 4-I konferencia anyaga. Szerk. Harmath Attila, Budapest, 2003. hivatkozik Möschel W. (1991): Public Law of Banking. International Encyclopedia of Comparative Law.

⁵ Dr. Petrik Ferenc (szerk.): Bankjog; HVG-ORAC; Budapest 2003 (11. o.)

A görögöknél szintén templomok az első bankok. Már mint az első, banknak tekinthető formációk. Idő előtt negyedik században, Athénban, megtalálhatjuk a bankok őstípusait. Ezek már komolyabb képződmények, mint a templomokban és raktárakban zajló tevékenység. A pénz megjelenésével a letéti és kölcsönügyletek, valamint a pénzváltás is felfedezhető ezekben az időkben a görög poliszok területén. Viszont, akár csak az ókori görögök más előrelépése – akár az irodalom, vagy a kultúra területén – úgy „az ókori bankok” sem „élték túl a népvándorlás viharait, az egyetlen bankügylet, amely fennmaradt, a pénzváltás volt”⁶. A görögöknél a városállamok, a poliszok voltak a megtestesítői a jogi személyeknek. A városok mindegyike a hozzá tartozó kisebb-nagyobb területtel egy-egy államnak minősült. Az államok és a városok pedig a legősibb jogi személyi formációt megtestesítő egységek. Itt viszont a klasszikus értelemben vett jogi személy büntetőjogi felelősségéről nem igazán beszélhetünk, mivel az államok és népek egymáshoz való viszonyai más jellegűek, hiszen államok felettségéről van itt szó, mivel egy városállam se terjeszthette ki a joghatóságát a másikra.⁷

A görögök hagyatékából építkező rómaiak szintén megtalálták a bankok által végzett tevékenység fontosságát, és hasznát. Náluk már a jogi személyek jogtudományi vizsgálatára is több figyelem fordítódott, habár a római bankügyletek tekintetében nem nagyon találni forrásokat. Alapvetően a kereskedelem biztonsága és a pénzforgalom megkönnyítése volt a bankjellegű tevékenységek célja. Így a mai értelemben vett banktevékenységről az ókori Róma tekintetében sem beszélhetünk. A banki ügyletek elsősorban devizaügyletek (*emptio venditio nummorum*) és a hitelügyletek voltak. Gyakori volt ezen túl a banki letét, a kölcsönügylet (*creditum*) és a lazábban ide kapcsolódó árverési tevékenység.⁸

Az utókor jogtudósai sokat vizsgálták a római jog vívmányait, köztük a jogi személyekhez való viszonyulásait is. E vizsgálatások végülis oda vezettek, hogy elkülönült három kategória annak tekintetében, hogy a római jog rendszerében fellelhető-e a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásának jogintézménye.⁹

Az első felfogás szerint a római joggal összeegyeztethetetlen, ezáltal nem létező a felelősségre vonásnak e formája. Ezt vallotta pl. Ulpianus, Livius és a Digesta.

⁶ Dr. Petrik Ferenc (szerk.): Bankjog; HVG-ORAC; Budapest 2003 (11. o.)

⁷ Itt viszont a klasszikus értelemben vett jogi személy büntetőjogi felelősségéről nem igazán beszélhetünk, mivel az államok és népek egymáshoz való viszonyai más jellegűek, hiszen államok felettségéről van itt szó, mivel egy városállam se terjeszthette ki a joghatóságát a másikra. Természetesen lehetséges volt a hatalom kiterjesztése, de az már a jogi kereteket túllépve az erőszak, háború, és egyéb expanzív terjeszkedés útján.

⁸ Babják Ildikó: Bankügyletek és banki könyvvitel a római jogban. In: Collega, Az Accursius Jogász egyesület folyóirata. IV. évf. 2. szám. (61. o.)

⁹ A posztklasszikus jogban került meghatározásra a mai modern terminológiával jogi személyeknek nevezett jogalanyok két fő típusa. A jogképességgel felruházott személyegysülések (*universitas personarum*) és a jogképességgel felruházott vagyontömegek (*universitas bonorum*). Az előbbibe inkább a gazdasági, kereskedelmi társaságok tartoztak, míg az utóbbiba az alapítvány jellegű intézmények. [Földi András és Hamza Gábor: A római jog története és institúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. (230. o.)]

A második felfogás szerint a *római jog elismerte* a testületek büntetőjogi felelősségét. Ezt szintén Ulpianus és a Digesta alapján lehet megállapítani, csupán itt más forráshelyekre történik a hivatkozás. Ennél a csoportnál egyfajta alcsoportként jelen volt egy olyan nézet is, melynek alapján elismertek joghátrányt, csak ez nem büntetőjogi jellegű volt. Bar és Savigny szerint ezek inkább politikai intézkedések, illetve a szerint értelmezhetőek. A harmadik felfogás szerint a jogi személyek felelősségre vonását *közigazgatási intézkedéseknek* tekinthetjük. Ennek követői közé tartozott pl. Kriwzow és Ferrini.¹⁰

A fentebb leírt nézetek alapján első benyomásra tulajdonképpen elmondható, hogy nem tudunk pontos választ kapni arra a kérdésre, hogy a római jog rendszerében létezett-e büntetőjogi felelősségre vonási rendszer, avagy nem. Ez viszont csak látszólagos. Azalatt ugyanis, hogy a második felfogás ugyanazon forrásokból mutatható ki, mint az első, és a harmadik felfogás szintén tartalmaz felelősségre vonást, csupán nem büntetőjogit, így elmondható, hogy „büntető jellegű” felelősségre vonás mindenképp létezett, csak mivel a római jog alapvetően magánjogi szemléletű, és a közjogon belül, mint külön jogág, a büntetőjog nem szakítható ki, így az nem különíthető el úgy, mint a mai modern jogrendszerekben.¹¹ Így bizton állítható, hogy a római jog elismerte a testületek bizonyos szintű jogi személyiségét, és a testületek működése során megvalósuló jogsértő tevékenységeket valamilyen jogi formába ágyazva meg is büntette.

Az ókori Rómában banki tevékenység tekintetében nem különíthetünk el jogi személyeket. A banki tevékenység magánszemélyek kezében volt, viszont annak főbb tevékenységi körei léteztek. Legfontosabb a pénzváltás volt, hiszen a kereskedelmi élet igen nagy virágzását élte ebben az időben. A jogi személyek inkább kereskedelmi tevékenységeket láttak el, vagy valamilyen egyéb felhasználású vagyontömegek voltak, vagy alapítványi funkciót tölthettek be. Ez persze nem zárja ki azt, hogy bizonyos esetekben nem volt lehetséges, hogy testület, személy-, vagy vagyonegyesülés végezen (akárcsak ideiglenes, alkalmi jelleggel) olyan tevékenységet, amelyet ma a banki szféra feladatai közé sorolunk, ez azonban a büntetőjogi felelősségre vonással nem volt összeköthető.

II. 2. A középkori történeti lépcsők – külhön

A középkorban az olasz városokba került át a banki világ központja. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy azokban az időkben az európai – és tulajdonképpen a világ – kereskedelmét az olasz városok bonyolították le. Vagy ha nem is ők közvetlenül – hisz a szárazföldön különféle útvonalakon különféle kereskedő csoportok tevékenykedtek –, de valószínűleg a legtöbb áru, és pénz az ő kezükön ment át. Ez nagyrészt jó üz-

leti érzéküknek, és tengeri kapcsolataiknak, hajózási kultúrájuknak és fejlettségüknek volt köszönhető.

A lombard városokban elsősorban a pénzkölcsönzés volt a központi, legfontosabb banki tevékenység. Genovában, a XII. században, pedig a leglényegesebb a pénzváltók szerepe volt. Később, a fent említettekén túl, megjelent további banki tevékenységként a letét, és egyéb hitelműveletek. A XIV. századra Velencében a magánbankárok komoly zsíróforgalmat¹² alakítottak ki.

A kora középkorban sincs változás a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonása tekintetében. Az egyház hatalma megnövekszik erre az időszakra, igen erősen ahhoz, hogy a jogintézmények alakulására is rányomja a bélyegét. Ennek következtében a kánonjogi dogmákhoz igyekeznek alakítani a jog minden elemét. Ráadásul jelen vizsgálat szempontjából különösen lényegesnek tekinthető az egyház, mivel az is egyfajta universitas volt.

IV. Ince pápa az 1245. évi lyoni zsinaton nyilvánította ki, hogy universitást nem lehet kiközösíteni, mert erkölcs és lélek nélküli lény.¹³ Ebben a szemléletben a jogi személy fikciónak tekinthető. Később ez változik, és a glosszátorok, és a kánonjogászok vizsgálataikban már egyes újabb szervezeti formák esetén lehetővé tesznek bizonyos büntetőjogi szankciókat.¹⁴

A kánonjog volt az, amely a középkori Európa életére a legnagyobb hatást gyakorolta a római jog mellett, korai formában mint a „keresztények népjoga”, amely leginkább a püspöki bíraskodásban öltött testet.¹⁵

Bűncselekmények elkövetésének lehetősége két esetben állhatott fenn.¹⁶ Az egyik, hogy nagyobb egyházközösség esetén legális határozathozatal alapján, a majoritási elv elfogadásával történt cselekmény legyen, vagy a másik, mely szerint felhatalmazással rendelkező legitim képviselő cselekményénél álljon fenn. Szankciók pedig két nagy csoportba különültek el: az egyházi szankciók közé tartozott az *excommunicatio* és az *interdictum*, míg a másik csoportba a vagyoni szankciók voltak sorolhatók. Az egyház tulajdonképpen fikciós talajon értelmezte a jogi személyt, de elismerte annak bűnösségét, és bűncselekmény elkövetésének lehetőségét.¹⁷

A glosszátorok vizsgálataiban már egy világosabban körvonalazható irány látható. Azo, Roffredus és Accursius foglaltak először állást sarkosan a jogi személyek

¹² Zsírópénz: A zsírópénz (giropénz) a bankkal szemben álló folyószámla – követelés. E követelésekkel a számlatulajdonosok úgy rendelkeznek, mint a készpénzzel. A bank a fizetést rendszerint egyszerű átírással teljesíti, amelyben a kedvezményezettnek is van folyószámlája. A zsírópénz úgy funkcionál, mint a forgalomban lévő pénz. [Dr. Petrik Ferenc (szerk.): Bankjog; HVG-ORAC; Budapest 2003 alapján]

¹³ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest 2002. (29. o.)

¹⁴ „universitas delinquere possunt” – Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest 2002. (30. o.)

¹⁵ Hamza Gábor: Az európai magánjog fejlődése. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 2002. (46. o.)

¹⁶ Az egyházi jog sajátos fejlődése kezdetben elutasította a az egyesületi büntethetőség tanát, majd később elfogadta azt. Ebben nyilván nagy szerepe volt annak a nem elhanyagolható ténynek, hogy a városok hatalma igen megnőtt, és az egyházi szervezetten belüli alszerveződések is igen sokféle módon értelmezték az egyház hatalmát, és ez egyes esetekben nem vívta ki a felsőbb egyházi vezetés elismerését.

¹⁷ Kóhalmi László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. Collega, Az Accursius Jogász Egylet folyóirata. 2000. IV. évf. 2. szám, (20. o.)

¹⁰ Kóhalmi László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. Collega, Az Accursius Jogász Egylet folyóirata. 2000. IV. évf. 2. szám, (18–23. o.)

¹¹ Földi András és Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. (554–555. o.)

büntetőjogi felelősségre vonása mellett. A glosszátorok az „*universitas et ecclesia delinquere possunt*” elvével a jogi személyek felelősségre vonása kimondásra került.¹⁸ A városok – melyeknek, mint egyfajta jogi személyeknek a büntethetősége az egész középkor folyamán nem volt kétséges – növelték a lehetséges szankciók választékát.¹⁹

A posztglosszátorok a testületek büntethetősége mellett érveltek. Ide tartoztak Albertus de Gandino, Jacobus de Bellovisio és Gigas Hieronimus is. A posztglosszátorok, másnéven *consiliatorok* (kommentátorok) munkásságuk a „*glossare glossarium glossas*”²⁰ során a XIII. századtól kezdve főként a paviai, perugiai és a pisai egyetemen látták el terjedelmes magyarázatokkal a glosszátorok széljegyzeteit, és e mellett komoly gyakorlati tevékenységet, tanácsadást is folytattak.²¹ Bartolus de Saxoferrato, aki elsősorban a kereskedelmi jog és a nemzetközi magánjog területén alkotott maradandót, fogalmazta meg először annak igényét, hogy limitált büntetőjogi cselekvőképesség és bűnösség legyen a jogi személyekkel tekintetében.²² Ugyanis bizonyos bűncselekmények esetén a jogi személyt, mint elkövetőt jellegénél fogva ki lehet zárni. Ilyenek – az akkori megfogalmazás szerint – az erőszakoskodás és a gyilkosság. Ezek minden esetben természetes személyhez köthetőek.²³

Kicsit északabbra, a germán területeken is megindult egyfajta jogi szemléletmód a jogi személyek büntetőjogi jogalanyiságát tekintve. A germán jog önálló jogi személyként aposztrofálta az ilyen jellegű szerveződések, és természetes büntetőjogi felelősségre vonásukat hirdette.²⁴ Ez a kor tekinthető a jogi személyek büntethetőségéről szóló tanok virágkorának. Több olyan jogi rendelkezés is megjelenik ebben a korban ezeken a területeken, melyek lehetővé teszik a jogi személyek megbüntetését.²⁵

¹⁸ „*universitas delinquere possunt*” – Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest 2002. (30. o.)

¹⁹ Kóhalmi László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. Collega, Az Accursius Jogász Egylet folyóirata. 2000. IV. évf. 2. szám, (19. o.)

²⁰ „*glossare glossarium glossas*” – a széljegyzetek széljegyzeteinek széljegyzetelése (Hamza Gábor nyomán)

²¹ Hamza Gábor: Az európai magánjog fejlődése. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 2002. (58. o.)

²² Kóhalmi László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. Collega, Az Accursius Jogász Egylet folyóirata. 2000. IV. évf. 2. szám, (20. o.)

²³ A kommentátorok idején is az elsődleges jogi személyek a városok és az egyház voltak, így büntetéként itt is elsősorban a városok elleni szankciók jelentették a jogi személy büntetőjogi felelősségének megtestesülését. Ezek közé tartozott a város elpusztítása, a városi polgárok jogaiktól való megfosztása, a privilégiumok megvonása, és a *confiscatio* és egyéb vagyoni jellegű büntetések. [Kóhalmi László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. Collega, Az Accursius Jogász Egylet folyóirata. 2000. IV. évf. 2. szám, (20. o.)]

²⁴ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest 2002. (31. o.)

²⁵ Ilyen volt például I. Frigyes 1158. évi constitúciója, vagy II. Frigyes 1220. évi és 1235. évi constitúciója. A városok mellett megjelenik a céhek és szövetkezetek büntető jogalanyisága, tehát ezeket is jogi személynek, vagy legalábbis büntetőjogi felelősségük tekintetében olyannak tekintette, ami nagy előrelépés volt, hiszen ezek a mai jogtudomány világában jogi személyiséggel bíró gazdasági társaságokként működnek szinte teljes valószínűséggel. Szankcióként itt is többféle lehetőség kerülhetett alkalmazásra, viszont annak következtében, hogy a büntetőjogi felelősségre vonhatók köre bővült, így a szankciók köre is bővülést mutat. Ilyen büntetés volt az egyházi vagy világi *interdictumok* és *excommunicatio*, a városok és községek falainak teljes, vagy részleges lerombolása,

II. 3. A középkori történeti lépcsők – hazai előzmények

A magyar jogfejlődés esetében a középkori magyar jogtörténet kevés adalékot tartalmaz a jogi személyek felelősségét illetően. A XIII. században található az első utalást arra, hogy testületi jellegű felelősségre vonás történt. A *Váradí Regestrum* tesz ilyenről először említést, amikor is emberölés miatt indult büntetőeljárás a búcsfalusiak összessége ellen.²⁶ Ezt követően a *Tripartitum*, *Werbőczy István Hármaskönyve* beszél a testületi büntetőjogi felelősségrevonásról.

A *Tripartitum* tartalmazza az első komolyabb igényt a felelősség megfogalmazására. A *Tripartitum* alapvetően nem a római jogi hagyományok alapján íródott, bár vannak elemek, melyek átvételre kerültek Werbőczy által, de ezek inkább formai sajátosságok, és nem volt a szerző által törekvés arra nézve, hogy a római jogi kódexek alapján készítse el szokásjogi gyűjteményét.²⁷

A *Tripartitum* is elsősorban az egyházi intézmények kapcsán beszél a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. Elismeri részben a káptalanok, vagy konventek hatalmaskodásaiért való felelősséget, viszont kiveszi az 1. § rendelkezésében megfogalmazott esetet, mely szerint, ha csak bizonyos káptalani személyek követnek el bűncselekményt, akkor a testülettől külön kell őket felelősségre vonni.²⁸

III.

A jogi személyek – különös tekintettel a bankok – kialakulásának és büntetőjogi felelősségük megformálódásának történelmi lépcsői az újkorban és a modern korban

A középkort követően a XV. századtól a fejlődéssel felerősödött a gazdasági társaságok szerepe, megindult a gyarmatosítás, fellendült a kereskedelem. Egyre nagyobb szükség volt a fejlődés által létrehozott jogviszonyok kidolgozottabb szabályozására. Ennek köszönhetően jóval több megoldást, és részletszabályt található a középkor meghaladtával. Az ókorban olyan nagy szerepet betöltő római jog, illetve annak tovább-

pénzbüntetés, elkobzás, és a privilégiumok megvonása, vagy felfüggesztése. Ez az elmélet csak majd teljességében Savigny és Feuerbach munkásságával dől meg a XIX. században. [Kóhalmi László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. Collega, Az Accursius Jogász Egylet folyóirata. 2000. IV. évf. 2. szám, (20. o.)]

²⁶ Kóhalmi László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. Collega, Az Accursius Jogász Egylet folyóirata. 2000. IV. évf. 2. szám, (21. o.)

²⁷ Hamza Gábor: Az európai magánjog fejlődése. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 2002. (79. o.)

²⁸ Werbőczy István Hármaskönyve II. Könyv 46. cím. Magyar Törvénytár. Budapest. Franklin Társulat 1897.

fejlesztése – mint ahogy több téren is – a jogi személyiségek tekintetében is jó alapokat nyújtott a szabályozás létrehozásához, továbbfejlesztéséhez. A bankok is egyre komolyabb keretek között kezdtek működni, bár még mindig messze voltak attól a formától, amit a XIX. században elértek. A gyarmatosítás során sok expedíciót és utazást kellett finanszírozni, melynek hatására a korai banki jellegű hiteltevékenységekre, értékpapírok kezelése, befektetések kezelésére megnőtt az igény.

III. 1. Újkori és modern kori történeti lépcsők – külhon, kontinentális jogrendszer

A francia jog tartalmazta az egyik legkidolgozottabb szabályozást. A városok fontos szerepet tölthettek be, büntetőjogi felelősségre vonásuknak nagy hagyományai voltak.

Az 1670. évi Büntető Törvénykönyv (*Ordonnance Criminelle*) külön címben szabályozta az összes létező szervezet büntetőjogi felelősségét. Ezek elsősorban az állam érdekeit sértő bűncselekmények voltak.²⁹ XVI. Lajos volt, aki megalkotta ezt a szabályozást.³⁰

A francia jog előrehaladottsága ellenére a XVIII. századtól a XX. század közepéig Európában általános büntetőjogi alapelvvé vált, hogy társaság nem követhet el bűncselekményt. Ennek több oka is lehetett. A fejlődési irány nem zárta volna ki azt, hogy a fejlődő gazdasági életben a társaságok büntetőjogi felelőssége középpontba kerülhessen, ez mégsem történt meg.

Ennek egyik oka lehet a *korszakot áthidaló szellemi áramlat* (felvilágosodás), ahol az egyéni jogok és az egyének voltak a középpontban. A természetes személy fontossága, önállósága és szabadsága maga után hozta azt is, hogy a jogi figyelem is elsősorban rá irányuljon, így a büntetőjogban is az egyén bűncselekményei voltak az elsődlegesen szabályozottak. További ok lehetett az, hogy az 1810. évi *Code Pénal* már egyáltalán *nem is szabályozza a jogi személyek büntetőjogi felelősségét*. Ez összefüggésbe hozható az előző okkal is. Harmadik okként pedig megjelölhető Savigny fikciós elmélete. Ennek alapján a társaság tevékenységével elkövetett bűncselekmények a tagok cselekményei, mert ők alkotják a szervezetet, így az nem független az ő személyüktől.³¹ Rudolf von Jhering szintén ezt a gondolatot követte tanaiban, a római jog tanulmányozása nyomán, ugyanis szerinte a jog alapgondolatával ellentétes az a felfogás, amely a jogi személyeket jogalanyisággal ruhazza fel. Ő a jogi személy

egy tagjait tekintette jogalanynak, így a jogi személy legfeljebb *a természetes személyek jogi viszonyainak a külvilág felé való közvetítésére alkalmas, vagyis az csupán egy közvetítő eszköz*.³² Ez a megközelítés habár inkább polgári jogi, könnyen levezethető belőle, hogy ugyanez a nézet érvényesült akkor is, ha a büntetőjogi felelősség megállapításáról volt szó, hiszen ebben az esetben is hasonlóképpen a természetes személyek cselekvősége állt a középpontban.

A XIX. században odáig jutott a fejlődés, hogy kártérítési kötelezettsége lett a jogi személyeknek, amennyiben tevékenységükkel kárt okoztak. Ez viszont inkább polgári jogi felelősséghez áll közel, nem nevezhető klasszikus büntetőjogi szankciónak. Ez természetesen a korszakban társasági formában működő bankokra is érvényes volt.

A kontinentális Európában a XX. század második felében megjelent a szervezetek felelősségének kérdése a jogalkotásban. Ennek több állomását lehet elkülöníteni. Az *első állomás* a korábban említett polgári jogi, szabálysértési, vagy közigazgatási jogi felelősség megteremtése, szankciók alkalmazása. Az ezt követő *második állomás* az előzőhöz közeli jogi megoldás, annyiban továbbfejlesztve, hogy a jogi személy kártérítési kötelezettsége bűncselekmény elkövetése miatt áll fenn. E mellett pedig megjelenik a külön vagyoni szankció is. A *harmadik állomás* – mely az eddigi legkifejezettebb a büntetőjogi felelősség tekintetében – a jogi személy büntetőjogi felelősségre vonatóságának elismerése. Büntetőjogi szankciókat alkottak meg a jogi személyek részére, de ezek nem külön törvényben kerültek szabályozásra. A *negyedik*, és egyben *utolsó állomás*, amikor megteremtődik a jogi személy általános büntetőjogi felelősségének szabályozása.³³ Feuerbach és Savigny volt az, akiknek munkássága fordulópontot jelentett a jogi személy büntetőjogi felelőssége tekintetében.³⁴

Példának okáért a francia hatályos büntető törvénykönyv, a *Nouvel Code Pénal* a jogi személyek ellen alkalmazható büntetőjogi szankcióként négyet említ. Ezek a *pénzbüntetés*, a *szabadalmak megvonása*, a *vagyyonelkobzás*, valamint a *rendőri felügyelet alá helyezés*.³⁵

A vagyonelkobzás és a pénzbüntetés szankciók a jogrendszer ismert szankciói, azok bevezetésének okai is érthetőek, hiszen egy jogi személy működésében a fő mozgatórugó a pénz, a profit megszerzése. Így en-

²⁹ Rodolf von Jhering: Geist des Römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. 3. Teil 1. Abt. 5. unv. Aufl. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1906. (357. o.)

³⁰ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2002. (30. o.)

²⁹ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2002. (30. o.)

³⁰ Különlegességként említhető, hogy az *Ordonnance Criminelle* által szabályozott bizonyos bűncselekményeknél párhuzamosan folyt büntetőeljárás mind a jogi személyek, mind a természetes személyek ellen. Ezt egyébként a hatályos francia büntető törvénykönyv is rögzíti (*Nouvel Code Pénal*). Ebben az időben, ezekben a szabályokban még nem jelenik meg elkülönítetten a banki tevékenységhez köthető bűncselekmények, illetve konkrétan a gazdasági tevékenység során elkövethető bűncselekmények szabályozása. Itt elsősorban az állami érdek védelme volt a cél, annak megsértése számított igazán bűncselekménynek.

³¹ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2002. (31. o.)

³³ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2002. (33. o.)

³⁴ Mind a mai napig nagy hatással van a kodifikációra az általuk kifejtett jogdogmatikai elmélet. Ennek ellenére viszont, ahogy korábban is említésre került, a francia jog nem vetette el a tagok, mint természetes személyek büntetőjogi felelősségre vonása mellett a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonását. Ez a nézet a kontinentális jogrendszer országainak többségében is hasonlóképpen jelen van. Szinte mindegyik európai országban valamilyen szinten elismerik a jogi személyek büntetőjogi felelősségét, vagy ha azt nem is, büntetések, vagy büntetőjogi intézkedések alkalmazását lehetővé teszik velük szemben is.

³⁵ Kóhalmi László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. *Collega, Az Accursius Jogász Egylet folyóirata*. 2000. IV. évf. 2. szám. (20. o.)

nek a visszatartó ereje megfelelő mértékű lehet, ha jól alkalmazzák. Ezzel ellentétben viszont érdemes egy pillantást vetni a másik két szankcióra. A szabadalmak megvonása, valamint a rendőri felügyelet alá helyezés igen sajátos szankcióknak tekinthetők. Ezek ugyanis gazdasági szempontból igen erősen be tudják határolni, vagy vissza tudják vetni a jogi személy működését a piaccgazdaság világában, amivel akár túlzottan aránytalan negatív eredmények jöhetnek létre a jogi személy tekintetében.

Az *Európai Unió* létrejöttével egy új jogrendszer lépett az európai jogrendszerek világába, ahol keveredik az angolszász és a kontinentális szabályozás, létrehozva egy igen egyedi jogi világot. Mivel a jogi személyek gyakran országokon átívelő tevékenységeket folytatnak, több országban is jelen vannak, így fontossá vált a velük szemben való büntetőjogi fellépés egységesítése. Ajánlások és kötelezések is vannak a jogi személyek büntethetősége tekintetében, mind európai, mind nemzetközi szinten. Ezek leggyakoribb kibocsátói közé sorolható az *Európa Tanács GRECO csoportja*, valamint a *Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szerződés (OECD) korrupció elleni munkacsoportja*.³⁶

III. 2. Újkori és modern kori történeti lépcsők – külhon, angolszász jogrendszer

Az angolszász jogrendszerbe tartozó államok közé azokat az államokat, államszerveződéseket soroljuk, amelyek Nagy-Britannia hatalmához köthetők, illetve komoly hatást mind a társadalom, mind a jogrendszer tekintetében Nagy-Britannia, annak létrejöttéig Anglia gyakorolt rájuk.³⁷

Az angolszász országokban az ipari forradalommal egyre inkább megjelenik a társaságok, jogi személyek felelősségre vonása, illetve annak igénye. Az 1827-ben megalkotásra kerülő *Criminal Law Act*, valamint az 1887-ben megjelenő *Interpretation Act* kimondta, hogy ellenkező rendelkezés hiányában a személy fogalmán a jogi személyt is érteni kell.³⁸ Ezzel a rendelkezéssel – mely ebben a formában teljes egészében polgári jogilag, illetve alkotmányjogilag használható a gyakorlatban – megnyitotta az utat afelé, hogy a jogi személyek is olyan bánásmód alá essenek, mint a természetes személyek.³⁹

³⁶ Kamarás Péter: Jogi személy a büntetőeljárás keresttüzében. Ügyvédek lapja. XLVIII. évf. 1. szám. (34. o.)

³⁷ Az angolszász jogrendszerbe tartozó államokban egészen a XIX. századig nem lehetett a jogi személyeket büntetőjogi felelősségre vonni. Itt is alapvetően a jogi személy tagjai voltak, akik a felelősséget minden formában magukénak mondhatták. Ebben az ipari forradalom hoz változást, amikor is a vidéki területekről, a mezőgazdasági szférából egyre többen vándoroltak a nagyvárosokba, vagy azok agglomerációs területére. Ebben a helyzetben egyre több, iparhoz, vagy ipari területhez, tevékenységhez köthető társaság alakul. A sok tevékenység, és az egyre sűrűbb élettér maga után vonja azt, hogy az ezekből eredő problémák is fokozódnak. Ide tartoznak a rosszul, vagy hibásan teljesített szerződések, a gyárakban, tevékenységhez köthetően történő balesetek, személyi sérülések számának növekedése, vagy akár a csalások, szélhámosságok is.

³⁸ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest. 2002. (32. o.)

³⁹ Mind pozitív, mind pedig negatív értelemben egyaránt. Pozitív értelemben ez azt jelenti, hogy a jogi személyek polgári jogilag jogszerűek lehetnek,

A jogi személy fogalmának az általános személy fogalom alá történő beemeléseivel a büntetőjogi felelősségre vonás tekintetében *első lépésként* itt is a közgazdasági, illetve szabálysértési jellegű jogsértések jelentek meg. Ezt követően *második lépésként* kiterjesztették a jogi személyek büntetőjogi felelősségét a bűnös szándékot nem feltételező bűncselekmények körére. A *harmadik lépés* pedig magából következően nem volt más, mint az, hogy a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonása tekintetében a jogsértés lehetőségét kiterjesztették a bűnös szándékot feltételező bűncselekményekre is, így az azok miatt történő felelősségre vonás is lehetségessé vált 1944-től kezdődően.⁴⁰ A bűnös szándékot nem feltételező bűncselekmények alapvetően a gondatlan bűncselekményi fogalomkör alá eső tényállások voltak, amelyek a legtöbb esetben, mind a társadalmi megítélés, mind a büntetés kiszabás tekintetében enyhébb megítélés alá esnek. A bűnös szándékot feltételező bűncselekmények ezzel ellentétben a szándékos bűncselekményi fogalomkör alá eső tényállások voltak, amelyek már a bűncselekmény elkövetésének fokozott mértékű akaratát foglalta magába. Habár az elkülönítés fontos, és a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából nélkülözhetetlen, mégis elmondható az, hogy egy jogi személyhez köthető cselekmény kapcsán jóval nehezebb a gyakorlati bizonyítása a szándékosságnak, vagy a gondatlanságnak, mivel a jogi személy „akarata” olykor annak irányításában megoszlik, több felé szakad, és nem, vagy csak igen nehezen érhető nyomon, a XIX. század végén és a XX. század elején pedig még különösen annak volt mondható.

Az *Amerikai Egyesült Államokban* az 1900-as évek elejéig hasonló volt a fejlődési útvonal, mint Angliában. A XIX. század közepétől ugyanaz a folyamat lezajlott a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonása tekintetében, mint Angliában, de itt a bűnös szándék elméleti megalapozása a polgári jog szerinti megbízottért való felelősség elvének transzportálásával történt meg. Ennek következményeként már elindul egyfajta ítélezési gyakorlat, melynek során a XX. század elejére a társaságok, mint jogi személyek büntetőjogi felelőssége viszonylag általánossá válik.⁴¹

Érdekes gondolatnak tekinthető ez, az USA-hoz köthető megoldási mód, ugyanis a megbízottért való felelősség célja megint csak a szándék gyökereinek felhalálása lehetett. Azzal, hogy a megbízott azt teszi, amit a megbízó akarata kíván, így nyilvánvaló, hogy őt nem

megfelelő képviselőik útján cselekvőképese, megkönnyítve ezzel a mindennapi gazdasági tevékenységüket és működésüket. Negatív értelemben pedig azt vonja maga után, hogy esetleges jogellenes tevékenységük, cselekedetük után ugyanaz a bánásmód, felelősségre vonás vár rájuk, mint a természetes személyekre. Ez persze azt jelenti, hogy a jogi személyek „személyiségi formáikhoz” kell alakítani a természetes személyekre vonatkozó szabályokat, vagy ahhoz mérten újakat kell alkotni. Ugyanis – ahogy az már a korábbiakban kifejtettük során is nyilvánvaló volt – nem lehet példának okáért azonos szankciókat alkalmazni egy jogi személlyel és egy természetes személlyel szemben.

⁴⁰ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest. 2002. (32. o.)

⁴¹ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest. 2002. (33. o.)

terheli felelősség az ebben a körben megvalósított tettei tekintetében. Ez természetes személyeknél teljesen egyértelmű, ha a gyakorlatban gyakran felmerülő egyéb körülményeket nem vesszük figyelembe.

Abban az esetben viszont, ha ezt a fajta felelősséget transzportáljuk a büntetőjogba, és a megbízottként való felelősségre vonást, a jogi személyek büntetőjogi felelősségére vonásának alapjává tesszük, felmerül megint csak az a probléma, hogy a szándék, az akarat, pontosan hol gyökerezik, hol lelhető fel egy jogi személy esetén. Megoldás lehet az, e tekintetben, hogy nem vizsgáljuk a szándék eredetét, csak annak meglétét, és ez esetben máris kész a büntetőjogi felelősségre vonás lehetősége. Viszont sok esetben a motívum felderítése érdekében, a szándék tisztázása végett a szándék eredetének feltalálása nem mellőzhető, és abban az esetben ez már problémát okozhat a büntetőjogi felelősségre vonással kapcsolatban. Természetesen e problematikának kisebb a jelentősége egy angolszász jogrendszerbe tartozó országban, mivel ott a bírói gyakorlathoz köthető precedensjog a jogdogmatikai problémákat könnyebben át tudja hidalni.

Részben a fentiek következtében is, az angolszász államokban két modell alakult ki a büntetőjogi felelősségre vonás kapcsán.

Az első az *azonosítási modell*, mely leginkább Angliában és Kanadában terjedt el. Ennél az elméletnél a vezetőség testesíti meg a jogi személyt, illetve az ő cselekedeteik határozzák meg a felelősség alapját. Az ő szándékos, vagy gondatlan, illetve mulasztásos cselekménye ad alapot bármilyen fajta büntetőjogi felelősség megteremtésére. Ennek alapján elmondható, hogy itt az egyéni felelősség hangsúlyosabb szerephez jut. A másik modell a *helyettesítési modell*, mely az előzővel ellentétben inkább az USA-ban terjedt el. Itt az alkalmazott magatartásáért felel az őt foglalkoztató jogi személy (*qui facit per alium facit per se*). Ennek alapján a „végrehajtó apparátus” cselekedete is megalapozza a felelősséget. Ez a büntethetőség jelentős kiszélesedéséhez vezet.⁴²

Érdekes, hogy az USA alkalmazza inkább a helyettesítési modellt, pedig az ország méreteit és befolyását alapul véve ott jóval több, és nagyobb vállalkozások működnek, amelyeknek érdeke lenne erősebb védelmet biztosítani a saját szervezetük védelmére. Ugyanakkor viszont a helyettesítési modell elterjedése is alátámasztható. Azzal, hogy a profit, és a tulajdonosok érdekei, hatalmának és vezetői pozícióinak megőrzése kulcsfontosságú, jóval előrébb van az ő felelősségük csökkentése és helyzetének védelme iránt folytatott lobbizás. A cég vezetőinek fokozott, vagy egyedüli felelőssége esetén a piacnak olyan szinten csökkenhet egy-egy ilyen helyzet kapcsán a piaci szereplő (vállalat, vállalkozás) iránti bizalma, hogy az akár a megszűnését is eredményezheti. Ezzel szemben, ha a felelős-

seget az alkalmazottakra hárítják, akkor a vétő elem eltávolításával a felelősség kérdése is lezártnak tekinthető, amennyiben nem lehet bizonyítani a vezetés hibáját, vagy hibában való közbenjárását. Ezzel a vállalkozás tovább működhet mindenfajta hátrány nélkül. A „végrehajtó apparátust” ugyanis kevésbé azonosítják magával a jogi személlyel, ellentétben annak vezetői rétege esetében.

III. 3. Újkori és modern kori történeti lépések – hazai előzmények

A magyar pénzügyi megalapozásának fontossága a reformkorban merült fel, mivel már nem csupán naturálgazdasági viszonyok voltak jelen, és nem gátolta a fejlődést a magyar pénzügyi szektor tekintetében az osztrák kormányzati rendszer.⁴³ Így a banki szféra is fejlődésnek indult, fellendült a hitelélet, bankok és pénzintézetek alakultak.

Magyarországon az 1900-as évek elejétől foglalkoztak a kor nagy büntetőjogászai a jogi személyek büntetőjogi felelősségének kérdésével. Angyal Pál, Hacker Ervin, Finkey Ferenc, Szász-Schwarz Gusztáv, később Moór Gyula komoly problematikai feltárást végzett a kérdésben, és arra jutottak, hogy kellene legyen büntetőjogi felelőssége a szervezeteknek. Ezt le is vezetik, és el is határolják. Ez viszont a magyar törvényhozáásban nem talált igazán visszhangra. Mindössze néhány perifériális kivétel található a jogi szabályozásban az 1900-as évek elejéről.⁴⁴ Ilyen a sajtóról szóló 1914. évi XIV. törvénycikk⁴⁵, valamint az 1939. évi XIV. törvénycikk a fizetési eszközzel, külföldi követelésekkel és vagyontárgyak kivételével elkövetett visszaélések hatályosabb megtorlásáról.⁴⁶

Az 1914. évi törvénycikk 42. § rendelkezése foglalkozik a jogi személy büntetőjogi felelősségével közvetlenül. Ez egyfajta háttérfelelősséget mond ki a cégnek a tulajdonos kártérítéséért és bűnügyi költségéért. Tehát abban az esetben, ha a cégtulajdonost büntetőjogilag elítélik, és bűnügyi költsége keletkezik, valamint ha bármilyen kártérítési felelőssége keletkezik, akkor ezek megtérítése érdekében helyt áll a tulajdonában lévő cég. Ez a szabályozás természetesen nem szűkül le csupán a jogi személy érdekkörében felmerülő bűncselekmények elkövetésére, de kétségkívül az is beletartozik.

Habár az 1914. évi törvénycikk által kimondott háttérfelelősség létező jogintézmény volt, a bankélet az I. világháború alatt igencsak visszaesett. A nehéz gazdasági helyzet, valamint a pénzérték megrendülése, a hitelviszonyok bizonytalansága miatt az egyensúly megbomlott, és ez nem kedvezett a bankoknak, pénzintézeteknek.⁴⁷ A tulajdonosi rétegnek viszont a bankok esetében is fokozott figyelemmel kellett lenni mind a

⁴² Fantoly Zsanett: *Societas delinquere non potest...?* Acta Universitatis Szegediensis – Acta Juridica et Politica. Tomus LXII. Fasc. 3., Szeged, 2002. (6. o.)

⁴³ Vértessy László: Magyar banktörténet a reformkortól az államosításig. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2007. no. 4. (58. o.)

⁴⁴ Sántha Ferenc: *A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2002. (34. o.)

⁴⁵ Az 1914. évi törvények gyűjteménye. Budapest, 1915.

⁴⁶ 1939. évi Országos Törvénytar.

⁴⁷ Vértessy László: Magyar banktörténet a reformkortól az államosításig. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2007. no. 4. (64. o.)

saját, mind az alkalmazottak által végzett feladatokra és azok eredményeire. A jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásának fejlődése, és a törvényekben egyre tisztábban kirajzolódó büntethetőségi lehetőségek maguk után vonták az erre irányuló figyelmet is.

Az 1939. évi XIV. törvénycikk szabályozása esetén már a vállalat üzletkörében az alkalmazott, illetve a megbízott követi el a bűncselekményt, akkor a felügyelet gyakorlója, vagy a tulajdonos büntethető, vagyis felelősségre vonható. Tehát itt már a bűncselekmény elkövetése a cég tevékenységi köréhez köthető, illetve annak érdekében lezajló, ezért ez már jóval szűkebb, és ezzel jóval közelebb áll a jogi személy modern büntetőjogi felelősségre vonásához, habár a jogi személy, mint „személyiség” felelősségre vonásától még ez is messze áll.

Abban az esetben viszont, ha konkrétan a vállalat érdekében követték el a bűncselekményt (tehát teljes egészében a vállalat érdekében teszik, vagy arra figyelemmel is), akkor magát a vállalatot is kötelezni lehetett a vagyoni elégtétel megfizetésére. Objektív jellegű büntetőjogi felelősség megállapításáról van szó igazából, és nincs szó a társaság elkülönült büntetőjogi felelősségének megállapításáról.⁴⁸ Ez a szabály egyfajta háttérkártérítési felelősséget mond ki, tehát kétségtelen, hogy nem büntetőjogi felelősség, azonban igen közel áll a büntetőjogi felelősség elméleti alapvetéséhez.

A II. világháborút követően, az 1950-es években, a szocialista államrendszer kialakulásával a jogi személy büntetőjogi felelősségének kérdése tárgytalanná vált.⁴⁹ A vállalatok, vállalkozások kikerültek a magánemberek kezéből, és az állam vette magához azokat államosítás útján. Az 1947. évi 30. törvény 3. § (2) bekezdése mondta ki, hogy a részvénytársasági alapon működő magyar tulajdonú részvények teljes egészében állami tulajdonba kerülnek.⁵⁰

Mivel a büntetőhatalom az állam kezében van, és abban az időben a vállalatok úgyszintén (beleértve az irányítást, felügyeletet, ellenőrzést), így az állam saját magával szemben nem folytathatott felelősségre vonást. Az alkalmazottak szintén mindent az állami vezetés utasításainak megfelelően tettek, és nem részesültek a teljesítményük után olyan plusz díjazásban, vagy olyan lehetőségben, mely érdeküké tette volna bármilyen módon a vállalat érdekeit szem előtt tartva cselekedni, és ennek alapján akár a vállalat érdekében bűncselekményt elkövetni. Ebben az időszakban Wiener A. Imre írt a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásáról, de ő maga sem tartotta sürgetőnek a jogi személyek büntetőjogi felelősségének alkalmazását, mivel nincsen rá büntetőpolitikai igény.⁵¹ Megemlítendő még fontossága miatt Kauser Lipót műve a jogi személyekről, 1984-

ből. A szocialista jogirodalom viszont így is adós maradt a jogi személy büntetőjogi fogalmával.⁵²

Fontos megemlíteni ezzel kapcsolatosan, hogy a bankok helyzetén keresztül is tökéletesen modellezhető a szocialista államosítás. Megszűntek a magánbankok, *monobankrendszer* jött létre, melynek keretében minden banki tevékenység az állam irányítása és fennhatósága alatt állt.

Komoly változást csupán a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi törvény hozott.⁵³ A gazdasági társaságokra vonatkozó új szabályozással megjelentek a modern piacgazdaság bevezetését elősegítő vállalkozások, ügyletek, melyek nagy előrelépést tettek lehetővé a jogi személyek büntetőjogi felelősségének megalapozására.⁵⁴

A bankok világának kiszélesedése is ehhez a törvényhez köthető. A szocializmus korában létező *egyszintű bankrendszert* felváltotta a *kétszintű bankrendszer*, melynek eredményeképp az állam kezéből kikerült a kereskedelmi banki tevékenységek irányítása. Lehetőség nyílt bankok létrehozására, alapítására. Ezek is jogi személyiséget nyertek, így kétségtelenül alanyaivá válhattak a büntetőjog e területének. Ezen túlmenően persze nem szabad eltekinteni attól, hogy különleges helyzetüknek köszönhetően a bankokra, mint jogi személyekre egyéb, kötött szabályok, és ellenőrzés kialakítása is szükségessé vált.

Ugyanakkor az is elmondható, hogy ezzel a változással a bankok helyzete is teljesen megváltozott. A túlzott magánosodás nem egyszer vezetett bűncselekmények elkövetéséhez.⁵⁵ Nem volt megfelelő morális háttér, erkölcsi fedezet, valamint az üzleti etika szabályai is hiányoztak, vagy nem voltak teljesek.⁵⁶ Így megfelelő táptalajt nyert a gazdasági bűnözés a rendszerváltozáskori magyar viszonyok között. A gazdasági bűnözés több formája is virágzásnak indult, köztük a pénz- és tőkepiacot érintő, valamint az ún. „társasági” bűnözési formák.⁵⁷

A folyamatosan megjelenő igénynek köszönhető az 1999. évi CXX. törvény Btk. módosítása, melynek eredményeképpen lehetőség nyílt a vagyonekobzás közvetett alkalmazására gazdálkodó szervezettel szemben is. Ez leginkább annak kiküszöbölésére jött létre, amikor az elkövető a bűncselekményből származó vagyont egy gazdasági társaság vagyonába rejti, vagy ezt annak segítségével teszi. Erre az intézkedésre akkor van le-

⁵² Tamás Lajos: A jogi személy tanának fejlődése. In: Jogtudományi Közlemény. Budapest, 1982. évf. no. 8. (626. o.)

⁵³ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest. 2002. (37. o.)

⁵⁴ A vállalkozások, cégek létrehozása ismét lehetővé vált a magánszféra számára is olyan jogi keretek között, melyek már a jogi személy teljes jogalanyiságát is magával hozták. Így nem volt kérdés, hogy előbb-utóbb – a nyugati fejlődési ritmus felvételével – szükségessé válik, hogy rendezze a jogalkotó és a büntetőjog a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásának szabályait.

⁵⁵ Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények és bűnözés a rendszerváltozás éveiben. Doktori értekezés. Pécs, 2007. (137. o.)

⁵⁶ Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények és bűnözés a rendszerváltozás éveiben. Doktori értekezés. Pécs, 2007. (189. o.)

⁵⁷ Tóth Mihály: Húsz év mérlege. In: Rendészeti Szemle. 57. évf. 2009. no. 7–8. (6. o.)

⁴⁸ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest. 2002. (35. o.)

⁴⁹ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest. 2002. (36. o.)

⁵⁰ Vértessy László: Magyar banktörténet a reformkortól az államosításig. In: Jogtörténeti Szemle. 2007. no. 4. (67. o.)

⁵¹ Wiener A. Imre: Gazdasági bűncselekmények. KJK. Budapest, 1986. (62. o.)

hetőség, ha a szervezet vezetőjének a vagyon eredetéről tudomása volt. Ez alól a jogutódlás sem kivétel. Ez tulajdonképpen még továbbra is a természetes személy bűncselekményéhez kapcsolódik, mivel a jogsértő magatartás csak áttételes a jogi személy vonatkozásában. Ugyanis ebben az esetben a bűncselekményből származó vagyon továbbadásáról van szó.⁵⁸ Ugyanakkor az is megállapítható, hogy nem testületi felelősségről van szó, ez mindössze egy sajátos kiterjesztése a vagyoni szankció hatókörének.⁵⁹

Ezt követően konkrétabb eredmények is létrejöttek, ahogy az 1990-es évek körüli időkből lezajló átalakulás folytán stabilizálódott a jogrendszer. 2000 tavaszán az Igazságügyi Minisztérium végrehajtott egy újabb Btk. módosítást, mellyel egy új fejezet került a Büntető Törvénykönyvbe, „A gazdálkodó szervezetekre vonatkozó rendelkezések” címmel. Ezek intézkedések lettek volna, melyek jogi személyekkel szemben kerültek volna alkalmazásra. 2001-ben viszont továbblépett a jogalkotó, és megalkotta a ma is hatályos 2001. évi CIV. törvényt a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről. Ezzel egy külön törvényben szabályozta a jogalkotó a jogi személyek büntetőjogi felelősségét.⁶⁰ Ehhez a törvényhez, és a konkrét szabályozás lefektetéséhez

már nagyban hozzájárult az, hogy Magyarország az Európai Unió tagállama kívánt lenni, és ennek teljesedéséhez elengedhetetlen követelmény volt a jogi személy büntetőjogi jogalanyiségének kodifikálása.⁶¹

IV.

Összegzés

Sokat lehet vitatkozni arról, hogy helyes-e a szabályozásnak ez a módja, illetve arról, hogy egyáltalán ilyen szabályokat kell alkotni a jogi személyek büntetőjogi felelősségére vonatkozóan. A lényeg viszont inkább az, hogy eljutott a magyar jogalkotás, és jogpolitika is oda, hogy kézzel fogható módon, rendszert, és lehetőséget biztosított a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonására, és ennek alapján a bankvilág és a hitelintézetek is – amennyiben bűncselekmény elkövetésére a jogi személy felhasználásával kerül sor – magukévá kell tegyék az felelősségre vonás elkerülésének gondolatát. A hitelintézetek befolyása, és hatalma a jelenlegi piaci, pénzügyi viszonyok között olykor lehetővé teszi – vagyis vezetőik és alkalmazottaik számára – hogy a jogi személyt felhasználva jogszabályba ütköző tevékenységeket folytassanak. ■

⁵⁸ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest. 2002. (37. o.)

⁵⁹ Tóth Mihály: Mielőtt sebtében padot ácsolnánk a jogi személyiségű vádlottaknak... Jogtudományi Közlöny, 2001/7–8. (281. o.)

⁶⁰ Sántha Ferenc: A jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest. 2002. (37. o.)

⁶¹ Fantoly Zsanett: A jogi személy büntetőjogi jogalanyiségének kodifikálása Ausztriában és Magyarországon. In. Collega, Az Accursius Jogász Egylet folyóirata. 2002. no. 1. (40. o.)